

HET LANDSCHAP LEZEN

Wat heeft 't Zwanenbroekje ons te zeggen?

Dinsdag 6 december 2011 vergastte de werkgroep Interne Bijscholing van de IVN afdeling Rijk van Nijmegen ons op een lezing van Guido Nijland met als titel “Het landschap lezen”. Het onderwerp van deze bijscholingsavond boeit mij al jaren. Op grond van de inleiding en de informatie waarnaar verwezen werd (zie www.CLM.nl/projecten/leesbaar) heb ik een samenvatting gemaakt. Vervolgens probeer ik de methode te verduidelijken aan de hand van het landschap van 't Zwanenbroekje (zie www.Zwanenbroekje.nl).

Niets in het landschap is er “zo maar”

Bij het lezen van het landschap gaat het om de vraag: kan ik de omgeving die ik zie ook begrijpen; waarom ziet het eruit zoals het eruit ziet? **Elk landschap is een uitdrukking van natuur en cultuur in verleden en heden.** Het landschap zien is vragen naar het waarom. Met andere woorden: wat is het verhaal van dit landschap? Je waarnemingen interpreteren is mede afhankelijk van de omvang van je kennis. Bijvoorbeeld: dit is een hooiland of: dit is een typisch ontginningslandschap uit de 13de eeuw.

De methode om het landschap te lezen maakt gebruik van vier dimensies; vier brillen die je opzet bij het kijken.

-*verticaal*: hierbij gaat het om de samenhang tussen de ondergrond (grondsoort/bodem) en wat daarboven te zien is: relief, (grond)waterstand, vegetatie, landgebruik.

-*horizontaal*: welke patronen zie je van wegen, waterlopen, percelen, gebruik voor veeteelt of landbouw, staan er huizen? Waar? Waar niet?

-samenhang met *het seizoen*: welke kleuren en vormen zie je? Welke gewassen staan er? Hoe ziet het er in andere jaargetijden uit?

-*historische samenhangen*: landschapselementen verwijzen naar een tijdstip of fase in de geschiedenis; ontwikkelingen in de tijd.

Behalve bovenstaande dimensies onderscheiden de samenstellers ook nog het jaarverloop (bijvoorbeeld de wisselende stand van het grondwater of de kwel door het jaar heen) en

daaronder nog de landschapsgenese. In Drenthe bijvoorbeeld werd eeuwen lang de natte heide geplagd en na vermenging met schapenmest in de potstal op de akkers uitgespreid. Dat kun je nog zien aan de bolle vorm van de akkers op de es. In de polders langs de rivieren kun je bij boerderijen op oude terpen soms nog knobbomen zien staan. Deze staan vaak aan de bovenstroomse kant van de boerderij. Waarom zou dat zijn?

Leesbaarheid/waardering

Graadmeter voor **de kwaliteit van het landschap** is volgens de samenstellers de mate waarin je het landschap kunt begrijpen, dus kunt “lezen” waar je bent. Hoe sterker de samenhangen, die je waarneemt met de vier brillen, hoe hoger de leesbaarheid. Voorbeeld van een stedelijk landschap, waar je niet kunt nagaan waar je bent: een winkelcentrum in een nieuwe vinexwijk met alleen maar winkels van landelijke ketens zoals het Kruidvat, de Hema, enzovoort.

Het landschap als spiegel

Aan het landschap kun je zien wat wij als samenleving belangrijk vinden. Het is altijd in verandering maar een aantal eigenschappen blijft constant en dat is wat een landschap mede zijn identiteit geeft. **Behalve een fysieke omgeving is het ook een collectief en individueel geheugen.** Waar je opgegroeid bent is mede bepalend voor je persoonlijke identiteit. Als individu ken je het landschap kwaliteiten toe: de een voelt zich in een bepaald landschap geborgen of er mee verbonden, de ander juist niet. De een vindt het boeiend, de ander saai.

'T ZWANENBROEKJE

Als je naar 't Zwanenbroekje kijkt valt er heel wat af te lezen. Op de toekomstschets van Jeroen Helmer bovenaan dit artikel zie je aan de linker kant heuvels liggen. Deze zijn geen mensenwerk. Het is een stuwwal uit de voorlaatste ijstijd, weten wij. Onderaan de stuwwal zie je een rechte streep; dat duidt op menselijke activiteit. Een brede en tamelijk rechte stroom water valt eveneens onmiddellijk op. Dat moet de afvoer naar de rivier zijn, oorspronkelijk

een meanderend deel van een vlechtend riviersysteem. Na de aanleg van dijken eeuwen geleden en het ontstaan van de polder werd deze oude rivierloop gebruikt als afvoer van het water. In de 20ste eeuw is “het Meer”, zoals de loop ging heten, uitgediept, verbreed en rechtgetrokken. Tussen de verkeersweg en het Meer ligt ’t Zwanenbroekje.

Op de foto hierboven zie je op ’t Zwanenbroekje vooral grasland (de bodem bestaat uit zware klei: komgronden) Aan de overkant van het water is het patroon gemengd: akkers en weides. Op ’t Zwanenbroekje, dat nu een natuurgebied, is zie je nog duidelijk de voormalige perceelgrenzen; de oude sloten zijn verbreed tot plas-dras; de beek slingert (kunstmatig!) terwijl het Meer nogal recht is (getrokken). Moerassen langs het Meer, die in de vorige eeuw verdwenen waren, zijn hersteld. Door een van de moerassen ligt een schuine streep: dat is de waterleiding naar de Ooijpolder. In het boerenland zie je geen hagen; deze zijn tijdens ruilverkavelingen gesneuveld. Op ’t Zwanenbroekje zijn deze landschapselementen weer terug gebracht.

Bebouwing is op ’t Zwanenbroekje niet te zien. Daarvoor is het daar, in de komgronden, te nat. Huizen zie je wel noordelijker op het opgestoven zand van het rivierduin, waar het hoger is: Persingen. Wie het weet en goed kijkt kan links onder Persingen een verhoging in het landschap ontwaren. Hier heeft het Huis te Persingen gestaan. Een oude weg slingert zich over het rivierduin: de Persingensestraat. Niemand dacht er vroeger over een weg aan te leggen in het kwelgebied vlak aan de voet van de stuwwal. De oude Rijksstraatweg naar Duitsland lag hoger op de heuvels. Langs die weg werden ook de villa’s van de rijke lui gebouwd. Toen in de moderne tijd aan de voet wel een verkeersweg werd aangelegd had dat grote gevolgen: er moesten ter ontwatering diepe sloten langs deze weg gegraven worden waardoor de grondwaterstand aanzienlijk daalde. Deze weg vormde tevens een grote barriere voor zowel wandelaars als dieren. Voor dieren zijn onder de weg voorzieningen aangebracht. Op de bovenste foto is de nieuwste aanwinst in het landschap te zien: “de Springplank”, een modern vormgegeven voetgangersbrug over de verkeersweg. Want wandelen hoort er in de huidige tijd weer bij.

Spiegel van de tijd

Het huidige beeld spiegelt veranderingen in de opvattingen van de samenleving. Waar eerst alle grond zoveel mogelijk werd gebruikt voor grasproductie en het rietmoeras -toen exploitatie niet meer lonend was- werd gedempt, is nu “nieuwe” natuur ingericht. Maar met de oude verkaveling nog herkenbaar aanwezig. Ook in het agrarische land ten noorden van het Meer worden oude landschapselementen opnieuw aangebracht. Tevens wordt hier aan een ecologische verbindingzone richting de Groenlanden en de Waal gewerkt.

Jos Swarte